บทที่ 1
บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกมีแม่น้ำสำคัญ ๆ หลายลำน้ำไหลผ่าน ต้นกำเนิดของแม่น้ำมาจากหลายท้องที่และหลายจังหวัด แม่น้ำน่านเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญกับชาวพิษณุโลกเป็นอย่างมาก แม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมืองพิษณุโลก เป็นเสมือนเส้นทางนำอาหารมาหล่อเลี้ยงชีวิตชาวเมืองพิษณุโลก แม่น้ำน่านประกอบด้วยลุ่มน้ำสาขามากมาย ลุ่มน้ำแควน้อยเป็นสาขาหนึ่งในจำนวนนั้น ความสำคัญของลุ่มน้ำแควน้อยคือมีถิ่นที่เป็นต้นกำเนิดอยู่ในท้องที่อำเภอนครไทย-ชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก จากสภาพป่าเขาที่มีต้นไม้อุดมสมบูรณ์และเป็นต้นกำเนิดน้ำ จึงได้รับการกำหนดเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1เอ และประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ ให้มีพื้นที่ครอบคลุมต้นน้ำทั้งหมด 3 อุทยานฯ ด้วยกัน คือ อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ และอุทยานแห่งชาติแก่งเจ็ดแคว อุทยานแห่งชาติที่จัดตั้งขึ้นนี้มีวัตถุประสงค์ตามนัยสากล คือ

1. อนุรักษ์ระบบนิเวศ ไม่ให้ถูกทำลาย ให้เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า พันธุ์ไม้ และสิ่งมีชีวิต
2. รัฐมีอำนาจเข้าไปดูแล ป้องกัน หรือยึดพื้นที่ทั้งหมดเพื่อกำหนดให้มีความสำคัญต่อลักษณะทางระบบนิเวศหรือความงดงามทางธรรมชาติ
3. นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมทัศนียภาพหรือความงดงามทางธรรมชาติเพื่อการศึกษาค้นคว้า และพักผ่อน

ในสถานการณ์ปัจจุบันมีการเพิ่มขึ้นของประชากรและมีสภาพการแข่งขันในการดำรงชีพในเมือง ทำให้มนุษย์เริ่มหันไปหาความเงียบสงบทางธรรมชาติมากขึ้น เป็นผลให้อุทยานแห่งชาติมีบทบาทสำคัญในการท่องเที่ยว ในระยะเริ่มแรกนั้นเป็นเพียงสถานที่ประกอบกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ต่อมามีการเจริญเติบโตและพัฒนาจนเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในระยะเวลาอันสั้น ความเจริญเฟื่องฟูรุดหน้าตามลำดับ ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ แต่ในขณะเดียวกันกลับทำให้สภาพแวดล้อมในอุทยานแห่งชาติเสื่อมโทรมลง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2536) กล่าวคือทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้ไปในกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การตัดไม้เพื่อทำแพล่องสายน้ำ ตัดไม้เพื่อทำกิจกรรมการเล่นรอบกองไฟ การขับรถตะลุยในป่าเหยียบย่ำกล้าไม้เล็ก ๆ ที่คลุมดิน รวมทั้งตัดไม้เพื่อการก่อสร้างสาธารณูปโภคอื่น ๆ

ในขณะที่อุทยานแห่งชาติอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ พืชพรรณไม้ไว้ให้นักท่องเที่ยวชื่นชม มิให้ชุมชนรอบข้างตัดไม้ทำลายป่า แต่ชุมชนที่อยู่รอบข้างอุทยานฯ ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าไม้

จากผลิตภัณฑ์จากของป่า ไม่มีรายได้จากการท่องเที่ยว จึงเกิดการลักลอบตัดไม้ขายเพื่อยังชีพ บุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรกรรม ปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อสมรรถนะความยั่งยืนของลุ่มน้ำแควน้อย และเป็นการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ที่มีสุนทรียภาพอันงดงามที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยว ความน่าชื่นชมเหล่านี้ ลดลงเนื่องจากขาดความหลากหลายที่จะให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวอีกด้วย เช่น น้ำป่าไหลหลากอย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถรู้ตัวและกลืนกินชีวิตนักท่องเที่ยว และไฟป่า ทำให้นักท่องเที่ยวเสียชีวิต ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในอุทยานแห่งชาติเหล่านี้ มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวไปตามความเจริญของโลกและทรัพยากรธรรมชาติก็จะถูกใช้เพื่อสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ กันไป ดังนั้น ภาพพจน์ของการท่องเที่ยวจึงถูกมองไปในทางเสื่อมถอยลง จนเป็นข้อกล่าวที่ว่า การท่องเที่ยวไม่สามารถประสานกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสังคมกับการพัฒนาได้ จนทำให้เกิดแนวคิดในการจัดการการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบที่ดี มีประสิทธิภาพในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสามารถนำรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติ และลุ่มน้ำแควน้อยทั้งระบบ

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติในลุ่มน้ำแควน้อยเพื่อการรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. เพื่อส่งเสริมให้องค์กร และประชาชนในท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความสำคัญของการศึกษา

1. แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติในเขตลุ่มน้ำแควน้อยมีรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ให้สามารถคงภาพลักษณ์ทางธรรมชาติและมีเอกลักษณ์เดิมไว้ได้อย่างยั่งยืน โดยอาศัยแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือ
2. นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกความสำนึกในการช่วยกันดูแลทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งมีรูปแบบการเลือกใหม่สำหรับการรับบริการการท่องเที่ยว
3. ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ท่องเที่ยว รวมทั้งมีรายได้หมุนเวียนสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาเรื่องการส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มน้ำแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก มีขอบเขตการวิจัยดังนี้

1. การจัดการท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำแควน้อยปัจจุบัน
2. ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำแควน้อย
3. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. ความสามารถในการรองรับรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติในลุ่มน้ำแควน้อย

พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก มีอุทยานแห่งชาติตั้งอยู่ 3 แห่ง คือ อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ และอุทยานแห่งชาติแก่งเจ็ดแคว อยู่ในขอบเขตการปกครองของอำเภอนครไทย อำเภอชาติตระการ และอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก

วิธีศึกษา

1. ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ จากภาพถ่าย แผนที่ หนังสือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาพื้นที่จริง โดยการสังเกต สอบถาม บันทึกภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง
2. ประเมินศักยภาพของแห่งท่องเที่ยวในแต่ละแห่งโดยวัดจาก
   - สุนทรียภาพ
   - ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ธรรมชาติ
   - จำนวนนักท่องเที่ยวในวันหยุดหรือตามฤดูกาล
   - สิ่งอำนวยความสะดวก
   - ความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม
3. รวบรวมข้อมูล แผนที่ หนังสือ เอกสารงานวิจัย ตรวจสอบความถูกต้องจำแนกหมวดหมู่ข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับระบบของการท่องเที่ยว ข้อมูลปฐมภูมิจากการถ่ายภาพ แบบสอบถาม จากการสังเกต

4. การวิเคราะห์ผล

- วิเคราะห์ความสามารถในการรองรับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- วิเคราะห์ผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับรูปแบบในอดีต
- เปรียบเทียบรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวและให้ข้อเสนอแนะ

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือการเดินทางท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องกันกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2. ความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้มีความเจริญเติบโต แต่ต้องคำนึงถึงขีดจำกัดที่ยอมรับได้เพื่อมิให้เกิดผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมมากเกินไป

3. การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในท้องถิ่นรวมตัวจัดตั้งเป็นชมรม กลุ่ม หรือองค์กร เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ดูแลกระบวนการ

4. ศักยภาพ หมายถึง ขีดความสามารถของทรัพยากร หรือสิ่งแวดล้อมที่ใช้บ่งบอกลักษณะของตนเอง หรือบทบาทของตนเอง ศักยภาพไม่จำเป็นต้องให้ผลผลิตเสมอไปที่เป็นรูปธรรม แต่ให้ในลักษณะของนามธรรมก็ได้ เช่น โขดหินที่สวยงาม เป็นต้น ศักยภาพ มี 4 ลักษณะ คือ ศักยภาพในระดับต่ำ หรือยังพอมีศักยภาพอยู่บ้าง บทบาทที่บ่งบอกว่าพออยู่ได้ ศักยภาพปานกลาง สามารถฟื้นฟูตัวเองได้ ศักยภาพสูงและสูงมาก สามารถให้ผลผลิตและช่วยสิ่งรอบข้างให้ดีขึ้นได้